

ЛИТЕРАТУРЕН ЖАНР И ЛИТЕРАТУРНА КЛАСИФИКАЦИЯ

Иван Попиванов

Една от най-характерните и положителни особености на художествената литература е нейното необозримо богатство и разнообразие. Продължителното историческо развитие, сложните културни влияния, индивидуалните и колективните търсения, както и въздействието на социалната среда, на социално-политическите и икономическите фактори са довели до сложно обособяване и раздробяване на литературата. От началния синкретизъм по сложни пътища се върви към разделяне, към самостоятелен частичен развой, към оформяне на разнообразни художествени цялости. Художествената литература се намира в процес на непрекъснато развитие, движение и изменение. Само при този процес става възможно постигането на нови, оригинални образи, способности и форми, чрез които по нов начин се разкрива съдържанието в литературата. Изкуството в една или друга степен пресъздава заобикалящите ни явления от действителността, живота и хората, техните характери и взаимоотношения. Но общественият живот, природната среда и човекът постоянно се менят. През различните етапи на общественото развитие забелязваме различни преходи и изменения. Те именно пораждат необходимостта от откриването на нови форми и образно-съдържателни ценности в художествената литература, в творчеството на писателите. Измененията в човешкия живот не се отразяват механично в литературните произведения, а минават сложния път на художественото претворяване и трансформиране.

Огромното разнообразие, което наблюдаваме в развитието на литературата, не е произволно, нито е абсолютно. То е резултат на сложни взаимодействия и процеси, в основата на които има едни или други норми, утвърдени при продължителната човешка практика, при творческите търсения.

С изменението на художествената литература несъмнено се мени и обликът на творбите. Всяко литературно произведение има своя неповторима постройка. Но безспорно е, че има редица произведения, при които забелязваме сходни белези, сходни елементи. Най-съществени изменения в структурата на творбите се наблюдават при преминаване от една епоха към друга. Сходни особености са се очертали преди всичко при произведенията, които принадлежат към определена и еднаква жанрова форма. Лирическите, епическите и драматическите творби имат свои собствени норми на устройство, които могат самостоятелно да бъдат характеризирани. Между отделните литературни родове и видове съществува една основна близост в начина на изграждане — и едновременно се забелязват различия. Общността е във връзка с главните литературни норми, които важат за всички случаи.

В рамките на всеки род и вид има елементи, които говорят за една от неоспорително устойчива структурна цялост. Основата ѝ

е в известна връзка със същността на жизнения материал, който ляга в жива на съдържанието. Има връзка и с отношението на автора, с качества на таланта му, със замисъла, който се влага. В живота има различни явления, с нюанси, с преливания на багри и тонове. Те могат да бъдат разглеждани и оценени откъм различни техни страни. Това, както и спецификата на художествената практика, е довело до обособяване на жанровите форми. Жизнените аспекти насочват към различни начини на претворяване в художествената литература. По-нататъшното реализиране на произведението в една от основните форми е въпрос на авторски талант, наклонности, умение, желание, търсения и пр.

Жанровите форми зависят и от характера на авторското интерпретиране. В това отношение са възможни три основни начина на предаване — самостоятелно, чрез повествователно-диалогична реч и чрез диалогично-монологична реч. Различните отделни особености на произведението обаче сами по себе си имат външно значение — те се осмислят само във връзка с цялото, в единството с художествено претворените елементи от живота, характеризиращи съдържанието, даващи представа за жизнената правда.

Литературният жанр има субективно-обективен облик, плод е на контакта между писателя и действителността, сложен резултат е от различни въздействия. Той е в значителна степен обусловен, но в никакъв случай не е функция, не е производна на отразяването в човешкото съзнание от външния свят. Има писатели, които творят само в един литературен род — например лириката (Д. Дебелянов, Н. Лилиев и др.). Тук от значение е спецификата на творческия им натюрел. Има писатели с по-широк творчески регистър, при който е възможно да се разработват произведения във всички или почти всички жанрови форми (Ив. Вазов, Л. Стоянов и др.). При писателите от втория тип повече личи връзката с действителността в утвърждаването на жанра, макар че и тук има предпочитани литературни видове, при които най-определено се проявява творческата мощ на таланта. Това обаче не означава, че писателите, които работят само в една жанрова форма, не изпитват никакво влияние от действителността при определянето на жанра, че предпочитанието е само плод на субективни склонности. И в този случай при използването на предпочитаната жанрова форма те се насочват към отразяване на определени страни от живота, които най-много съответствуват на конкретната жанрова изява. Освен това практиката показва, че мнозина автори, след като години наред са работили само в областта на един литературен род, преминават към други, постигат успехи (най-често се наблюдава подобен преход от лириката към драмата). Ясно е, че рамките на натюрела в този случай не са непроходими.

Жанровите форми се очертават и приемат определен облик след дълъг развой на историята и културата — развитието в това отношение е в съответствие с цялостната определеност на художественото разнообразие, което преминава различни степени на обогатяване и усъвършенствуване. В народното творчество и особено в първите паметници на художествено-творческата мисъл имаме един жанрови форми — още твърде елементарни, при които няма сложни конструктивни комбинации и максималните възможности за обемното оформяне не са големи. За формиране на жанра значение има не само необходимостта да се изрази едно или друго, по-бедно или по-богато съдържание, но също и цялостното равнище на човешката култура изобщо, на човешкия опит, традициите, навиците и др. В произведенията от всички обществено-исторически периоди забелязваме такава повече или по-малко очевидна връзка с политическия и културния живот на времето. В този случай безспорно влияят особеностите на националната психика, на бита, на специфичните нрави.

специфичния усет и духовен живот на даден народ. В различните творби се вмъкват класови и национални черти, които се предават по особен начин, чрез особена организация на формите.

*

Какво представлява литературният жанр най-общо? Терминът се употребява в различен смисъл. В литературоведческата и литературно-критическата практика на различни страни той е придобил различно значение, с различни отсенки и понякога страни модификации. С този термин често се означават стилови особености, творчески натюрел, специфични способности и дори цялостни насоки и раздели (срещат се например подобни означения: „това е в неговия жанр“, „литературната критика като жанр“, „жанрът на киното“ и пр.). Всички означения от този вид са ненаучни, те нямат никакво основание — нито що се отнася до етимологията на термина, нито от гледище на неговото развитие. Несъмнено жанрът има известни близки особености със стила и индивидуалното своеобразие на творците, но съществено се различава от тях — като резултат на художествените търсения. Законно е терминът жанр да се свързва само с разнообразието на литературните форми. Именно по такъв начин го употребяват литературните теоретици — Л. Тимофеев, Л. Абрамович, Г. Поспелов, В. Сорокин и др. Но тук също така изпъкват някои трудности. Теоретиците не са единни в становището си, по различен начин обясняват термина. Л. Тимофеев употребява термина за литературен род — в съответствие с първоначалното значение на френската дума *genre*, но въвежда и термин „жанрова форма“ — за литературен вид. Л. Абрамович свързва термина жанр само с литературния „подвид“ — подразделенията на литературния вид (например политически, социални, битови, философски и др. романи). Г. Поспелов и Л. Щепилова считат, че жанр трябва да означава литературен вид. Както виждаме, използвани са всички възможни комбинации на значенията... Стова обаче въпросът не се изяснява. В случая с термина жанр авторите целят да характеризират отделни категории. Нужно е да се потърси по-друг подход.

Когато говорим за компонентите на художественото произведение, ние набелязваме, макар и условно, някои от тях като принадлежащи предимно към съдържанието, а други — към формата. Един от тези компоненти на литературното произведение е именно литературният жанр. Той спада предимно към художествената форма. Той е признак на диференциацията и класификацията. Той дава представа за особеностите, които специфично разграничават конкретното произведение от други произведения, и същевременно ни насочва към сближаващите безеди с други литературни произведения, имащи някои основни своеобразни признаци от определен тип. Ако разгледаме стихотворението „Опълченците на Шипка“ от Ив. Вазов, в него ще набележим ред качества и черти, които го различават от „Под игото“, „Немили-недраги“, „Грамада“, „Службогонци“ и много други творби на писателя. В същото време ще видим и признаци, които сближават тази творба на Вазов с всички негови по-малки стихотворни творби и особено с повечето от творбите в „Епопея на забравените“. Нещо повече: ще видим особености, които сближават тази творба на Вазов и със стихотворните творби на други поети, особено с такива творби, в които се прославя героичен подвиг — например „Червените ескадрони“ на Хр. Смирненски. Това е именно литературният жанр. Той е основна всеобхващаща категория, изясняваща признаците на диференциация и класификация едновременно в тяхното единство. Като изхождаме от тази основна категория, ние можем да установим жанровото многообразие, жанровото различие в богатството на литературни родове, видове и видови подразделения

(„подвид“). Можем да набележим характерни групи и подгрупи, взаимодействия между тях, изменения и пр. Би могло да се каже, че жанрът е „категория на категоризирането“.

Казано накратко, жанрът е особеност на художествената форма, която дава представа за диференциацията и класификацията на литературните произведения. Към жанра не бива да причисляваме самите групи от произведения, резултат на класификацията им, а начинът на тяхното разделение и обособяване, системата на организирането им, признакът, който показва принадлежността към определен род, вид и видово подразделение. Не е уместно да наричаме жанр един или друг род и вид — те са различни жанрови проявления, жанрови форми.

В облика на литературните родове и видове има особености, които са „трайни“, типични, а има други, които са с временен, относителен облик; при тях се проявяват само някои частични елементи, има по-сложно преливане с признаците на другите литературни родове и видове. Класификацията на литературните родове и видове не е и не може да бъде точна като в природните науки. Опитът на Брюнетер, който се опитва механично да пренася някои принципи на естествознанието за обяснение на литературните родове и видове, е едностранчив и преднамерен. Той не води до богатство на съжденията, до действително разкриване същностни особености на литературните творби, а води до схоластично и сковано трактуване.

При литературните родове и видове новаторството се проявява двустранно. Напълно възможно е да се постигнат забележителни успехи в художествената литература, като се утвърждават вече придобитите и установени форми на определен литературен род и вид. От друга страна, оригинално проявление е възможно и като се нарушават утвърдените представи за облика на литературните жанрови форми, като се постигат синтезирани форми със сложни отсенки, с индивидуални доможвания за нови творчески решения. При преценяването е необходимо да се имат пред вид повече страни на творбата, свързани с единството на съдържание и форма, за да се разбере дали не се стига до ограничено придържане към закостенялата традиция или дали не се изпада в псевдонаторско интерпретиране, при което външно ефектно и преднамерено се търсят самоцелно изявени жанрови форми със своеобразен акцент.

*

Структурата, от една страна, е обусловена, а, от друга страна, има и самостоятелна самостоятелност, която се проявява най-определено при творческия процес. Тук се разкрива ролята на субективното начало. Структурата в много свои страни е плод на творческа инвенция, на художествени търсения и открития на писателя. Не само съдържанието влияе за формата, но и художествената форма изобщо оказва влияние за облика на самото съдържание. Ако писателят по едни или други съображения стигне до определено композиционно решение, то това вече изменя, детайлира или доуточнява някои страни на съдържанието. Големите талантиливи писатели работят едновременно върху всички елементи и страни на произведението. Не бива да си представяме работата им като насочена само към съдържанието или към някои отделни компоненти. Те едновременно се стремят да предадат нещо, някакъв смисъл, и, от друга страна, търсят подходящо оформление, оригинална изява, красиво съчетание. В отделни случаи се забелязват и по-специални прояви, при които авторите си поставят определени композиционни задачи, без непосредствена връзка с особеностите на съдържанието.

Когато говорим за обусловеността на жанровата структура, трябва да имаме пред вид два типа фактори: външни и специфични художествени. Към външните фактори спадат влиянието на епохата, на културните насоки, на различните литературни вкусове през определен етап от историческото развитие; също важно е значението на жизнения материал, който подтиква твореца към едно или друго художествено решение. Роля играят и особените идеи, които възникват у писателя при съприкосновението с жизнения материал и които се превъплътяват в конкретните форми и съдържателни дадености на произведението. За да си обясним правилно структурата на едно произведение, трябва да знаем и към каква литературна група, школа или направление принадлежи писателят; общите насоки на литературните течения имат важно предпоставящо значение за облика на формата. Принадлежността към определено направление или течение има две страни. От една страна, тя е външен фактор, свързан с влиянието на цели литературни среди и групи. От друга страна, тя е във връзка с творческия метод и стил на художника, които спадат към специфичните художествени фактори, оказващи въздействие за оформянето и на един или друг род или вид. Към специфичните художествени фактори също така се отнасят особеностите на словесното изграждане, както и специалните литературни закони и способности, свързани с традицията и предшествуваният опит на писателите. Значение имат също така специфичните жанрови форми. Често пъти за изграждането на едно литературно произведение въздейства определена литературна мода, временни принципи на изграждане, плод на влияния, които имат преходен характер. Обликът на творбата зависи също така от специфичния творчески подход, както и от творческата индивидуалност, от личните вкусове, предпочитания и наклонности на писателя. Като имаме пред вид търсенията на индивидуалността, може също така да констатираме, че обусловеността на структурата не е пълна, тя зависи и от много случайни неща — в същност това вече не е „зависимост“, а е относителна самостоятелност. Подобна самостоятелност се забелязва и когато има изоставане във формата, когато твърде много се набляга на това, което е установено в нея — на приемствеността, а не се търси съответствие с новите обществени и литературни фактори, със съвременните културни веяния и новата съдържателност. Има и обратни случаи, когато новаторските търсения изпреварват изискванията на времето или пък са прекалено подчертани, свързани с прекомерно увлечение по модата, със самоцелни хрумвания, с комбиниране, което не произлиза от облика на същността. Разбира се, всички способности и форми, които се използват при структурата, не могат да бъдат пряко свързани със съдържанието, но необходимо е да има една обща основа, обща тенденция, хармонична насоченост.

От историко-литературен аспект жанровите форми се разглеждат във връзка с различните промени при различни обществено-културни условия, при една или друга епоха. Не бива да се мисли обаче, че съществува пряка зависимост между социалните фактори и композиционно-жанровите особености. Въздействието е сложно и се проявява по различни посоки, като конкретен облик то приема само в метода на твореца. Именно във връзка с метода, както и с едни или други литературни направления се наблюдават характерни особености. Несъмнено е, че жанровата структура в значителна степен зависи от метода на твореца, от неговите литературни знания и предпочитания, от влиянията, които е изпитвал в развитието си. Тя зависи от неговите индивидуални наклонности като човек, от качествата на неговия индивидуален стил, от таланта му на художник, от способността му да пише в един или друг литературен род и вид. От значение са и класово-идейните позиции на писателя, които оказват влияние за определяне на идейно-творческия му замисъл, за

акцентирано, тенденциозно или обективно, или обективистично изложение и организиране на материала. Във всяко конкретно произведение ще видим разнообразие на формите в зависимост от литературния род и вид, в зависимост от броя на действащите лица, от взаимоотношенията им, характера на събитията, пейзажа, обстановката и пр.

В зависимост от общественно-културните влияния, в зависимост от опита и традициите се мени и обликът на художественото творчество, обликът на използваните творчески решения. Жанровата категоризация през различните обществени периоди е била различна в зависимост от господстващите вкусове и в зависимост от различни други фактори.

През някои обществени периоди особено се държи на една строга жанрова установеност, на жанрова „чистота“.

При класицизма, който установява дисциплинираност, стриктно придържане към установени правила, дух на систематизация и рационално стабилизиране, се въвеждат норми с точно спазване на определени жанрови особености. Характерни за класицизма са и изискванията за „висши“ и „низши“ жанрове, при които се изявява аристократическо високомерие и едностранчиво толериране на временно предпочитани форми в зависимост от господстващите вкусове. През епохата на Ренесанса и особено при романтиците строгата класификация се изоставя и отстъпва място на значително по-свободно отношение, при което богато се проявяват индивидуалните творчески търсения и разбирания на художниците. Насочването към разнообразни емоционални гами, по-близката връзка с жизненото многообразие и с човешките преживявания, богатството на наблюденията са предпоставка за усложняването на художествените задачи, както и за стремежа към разчупване на познатите рамки на творческо интерпретиране.

В основата на жанровото деление стоят литературните родове. При тяхното характеризиране наблюдаваме преди всичко особености, които са характерни за изкуството изобщо, и по-специално за литературата изобщо. В това отношение признаците са сближаващи. Те показват образната същност на трите основни литературни рода, както и на четвъртия — междинен род — лиро-епоса. Тези особености не са свързани със специфични различия, но са също така характерни и не бива да се изпускат под внимание при конкретното характеризиране на литературните родове, защото иначе би се получило обедняване на техния облик.

От друга страна, когато очертаваме общата картина на жанровите форми, нас ни интересуват разграничителните особености между литературните родове и видове, които лежат в основата на съществуващото многообразие. При разглеждане на различни по облик произведения от една група (литературен вид или видово подразделение) интересуват ни обединяващите признаци на творбите, всяка от които има ред белези на своеобразие, неповторимо и специфично.

В единството на разграничителното и обединяващото начало се очертава литературният жанр.

За навлизане в същността на литературните жанрови форми е нужно преди всичко да се изясни основната разлика между отделните родове. Във връзка с това са правени редица опити от страна на теоретиките, при които са търсени едни или други разграничителни признаци — често едностранчиво. Някои теоретици търсят сходно обединяващо начало между два от трите рода и противопоставят особено отчетливо останалия трети на един от двата. Като характеризиращ признак е посочван признакът на времето. Посочвана е и специфичната тоналност. При тези опити винаги са се правели усилия за стриктно разграничаване, което в същност е напълно неосъществимо, тъй като спе-

дифичните особености на литературния род са една абстракция. Многообразието на литературните произведения е обозримо. При разграничаването обикновено се имат пред вид „чисти типове“ — най-характерни за определен литературен род.

Приликите и разликите между трите основни литературни рода се очертават в няколко отношения: по съдържателна насоченост, по структура, по обем, по тоналност, по стил и език.

По съдържателност най-съществено се различават лириката и епосът. Пушкин в „Евгений Онегин“ прави аналогията — пламък и лед, стих и проза... Очевидно в случая контрастното противопоставяне е хиперболизирано изявление, при това навярно поетът няма пред вид само епичното изложение, а всяка проза изобщо. Но акцентирането на преживяванията в лириката създава специфична образна съдържателност, различаваща се от повествователното изложение, в което се описват събития, действия, последователни случки. Лирическата съдържателност и образност имат допирни точки с епическата при психологическите анализи, изразени чрез авторска реч или вътрешен монолог (в по-редки случаи с пряка реч) в епическите творби. По отношение на съдържателността сравнително по-малко е различието между лириката и драмата, при която определен лирически елемент съдържат много от диалогичните и особено монологичните или полумонологичните форми (откъси със самостоятелно значение, изразени в присъствието на други действащи лица, показващи какво мисли лицето, а не какво би казало — във вмъкването им има подчертана условност). Близост установяваме и между емоционалната конфликтност в лириката и действителната конфликтност в драмата, където също има „пламък“... Лириката и драмата се различават поради наситеността със събития в драматическото действие, поради сложното разкриване на взаимоотношения, пряко изявени и предадени чрез задкулисни прояви, чрез кръстосване на съдби и пр. По съдържателност най-близки са несъмнено епосът и драмата — и в двата литературни рода се обхващат много жизнени проявления в последователен откъс от време, разкриват се характери в сложни взаимодействия, проследява се тяхното развитие и изменение. В това отношение най-определена е близостта между драмата и големите епически форми — роман и повест. Различието е свързано с по-голямата кондензираност на драматическия конфликт, в който има лирическо напрежение. Разлики има също така и в броя на лицата, тяхното съотношение и пр., особености, които са във връзка и със структурата, и с обема.

По структура различията между трите рода изпъкват още по-определено, отколкото по съдържателност. Единствената относителна прилика в това отношение е между сюжетността в епоса и драмата. Иначе драмата и епосът са съществено различни по постройка; това се дължи главно на сценичните особености, характерни за драмата, при липса на авторска реч, при монологично-диалогично изразяване, разделяне на сцени и актове, условност в съсредоточаване на действието и др. Самостоятелното интерпретиране при лириката, стихотворното изграждане и техническите особености са съществено специфични и нямат нищо общо с епическата и драматическата структура (освен в случаите, когато драмата е написана в стихове — тогава монолозите и полумонолозите имат голяма близост с лирическите творби, но при условие, че ги разглеждаме откъснати от останалите компоненти на драматическата творба, което е твърде условно, тъй като те са във взаимодействие с голям брой други елементи). И тук най-съществени различия наблюдаваме между лириката и епоса.

Обемът на произведенията от трите литературни рода е в пряка връзка със съдържателността и образността. Той е зафиксирен по-определено при лириката, където интензивността на чувството определя краткия размер. При

драмата типичното проявление е свързано с голям обем (в трагедията, комедията и гражданската драма), но има и ред по-кратки видове, различни по външен обхват: водевил, фарс, мюзикъл, едноактна пиеса, монолози (като самостоятелни творби), рецитали, драматически миниатюри (хумористични или „малки трагедии“), естрадни откъси, скечове, драматични новели и др. При епоса има най-голямо разнообразие на формите — и минималните, и максималните възможности са големи. При него се наблюдават малки форми, състоящи се от едно изречение — най-малките литературни форми изобщо — каквито са сентенциите (афоризми и парадокси) като самостоятелни творби. Малки по размер, ненадхвърлящи обема на лирическите творби, са също анекдотите, басните (нестихотворни), някои есета и импресии. Огромни размери достигат сериите от романи, обединени от обща тематика и общи герои, отразяващи цяла една епоха. Най-типични за епическия обем са романите и повестите, които в това отношение са сходни с големите драматически творби.

Тоналността е във връзка с емоционалността, с изразеното по-пряко или по-прикрито отношение, както и с цялостната система на образното изграждане. При лириката има спонтанен изблик, непосредствена изява на чувството, пряко себеизявяване. При епоса описанията на външните факти и явления се правят с относително спокойствие, с привидна обективност на тона; също така дори и психологическите анализи се оформят със съдържаност, уравновесяване и постепенно изреждане на детайли. При драмата наблюдаваме конфликтно напрежение и рязко противопоставяне, свързано с температура на съществена емоционалност. Така че в това отношение прилики почти няма. Известно отношение подобие се наблюдава само между лириката и драмата. Най-отдалечени са лириката и епосът.

Във връзка с тоналността на различните произведения се наблюдават три основни естетически начала с белези на естетически категории: лирическо, епическо и драматическо начало. Те възникват върху основата на литературните родове и се придържат, общо взето, към тях, но връзката им далеч не е абсолютна. Лирическо начало може да се прояви в епоса или драмата, както епическо и драматическо може да се прояви в други родови форми.

Като подразделения на тези основни типове тоналност се очертават и ред допълнителни, също свързани с определена атмосфера: може да говорим и за баладично, елегично, идиллично, одаично (патетично), новелистично, трагично, комично, фарсово, водевилно, пародийно, есенстично, легендарно (и други) начало. Те се проявяват при различни литературни видове.

Подобна тоналност има и при различните творчески методи, като например сантиментално, романтично, импресионистично, натуралистично и пр. Тези тонални начала обаче нямат пряк жанров смисъл.

Конкретното характеризирание на различните видове тоналност е специална задача, която несъмнено излиза вън от тесните жанрови рамки на литературните родове и видове, тъй като тоналността се проявява широко и универсално. Има романи, които са елегични по същност, в други — в ред моменти се проявява баладичното начало. Трябва да кажем, че означенията на различните типове „начала“ не са строго фиксирани и може да се увеличават. Подобни точни означавания обаче не подхождат за тези литературни видове: чието оформяне е свързано с тематиката, насочеността, обхвата, структурата и пр. и при които няма своеобразна емоционалност и тоналност. В това отношение изпълкват повечето епични видове — на първо място документалните. Само в относителен смисъл може да се говори за специфична тоналност на романа, разказа и особено на повестта. При романа известна тоналност се очертава във връзка с характерната за този вид полифоничност, при разказа във връзка с лаконичността на епичното изложение, както и във връзка с емоционалното туширане и относителната уравновесеност на тона.

По отношение на стилно-езиковите форми и средства също така изпъкват очевидни различия. Най-специфично се очертава изразността в лириката, която е лаконична, кондензирана, елиптична и експресивна, наситена с много тропи. Специфичната изразност на авторската реч в епоса, повествователна по облик, няма сходство с другите стилистични пластове в останалите литературни родове. На пръв поглед би могло да се предполага сходство между диалогичните форми в епоса и драмата. В същност обаче различието е чувствително. Поради липсата на авторска реч диалогът в драмата има много повече стилистични нюанси, той включва не само прякото индивидуално своеобразие със специфични изразни форми, но и облика на едно по-извисено образно мислене, на по-богата лексика, на по-сложни синтактични структури.

Различията между литературните родове в една или друга степен са свързани и със своеобразието на техния предмет на изображение. Литературата като цяло несъмнено има един общ и специфичен предмет, който е най-убедително да се разглежда като проявление на релация и корелация. В литературните творби на всички епохи се показват човешките отношения в личния живот и обществото, отношенията на човека към природата, окръжаващата го среда, действителността, животните и целия свят, както и ред съотношения на форми, звукове и линии, чрез които се постига хармония, симетрия, пропорционалност, контраст и дисонанс. Всеки от литературните родове обаче има и специален свой предмет във връзка с обхвата на изображение, конкретните творчески задачи и възможностите на способите. Така например предметът на лириката е сравнително най-стеснен: той обхваща предимно емоционалните отношения и съотношения. Най-широкообхвaten е предметът на художествената проза — при него отношенията и съотношенията се разкриват във връзка със събития, действия, показва се интерес и към някои сфери на действителността, с които се занимава науката (в тази насока се използват и елементи, които не са специфични за литературния предмет, особено при документалната проза). При драмата наблюдаваме отношения и съотношения, предадени чрез конфликти.

Не ще и съмнение, че набелязването на подобни съпоставителни особености е относително, тъй като проявленията при различните литературни произведения са безкрайно разнообразни и винаги има ред изключения (може би изключенията са повече от правилото), които може да опровергават един или друг установен частичен принцип. Взаимодействието на различните компоненти в трите литературни рода е много по-богато и разнообразно и не може схематично да се фиксира. Картината е още по-сложна, като се има пред вид, че „чистите“ или „типични“ форми са сравнително малко на брой и преобладаващи са взаимодействията, преплитанията, синтезираните форми, както и поради факта, че наред с основните родове има и друг междинен — лиро-епосът, а също и начинки на неоформили се напълно литературни родове. Освен това през всяка епоха има промени в спецификата на един или друг литературен род и вид; по-очевидна е промяната с литературните видове. Винаги някои от тях са предпочитани, а други повече или по-малко изоставени на втори и трети план. През друга епоха, при други творчески методи и литературни направления вниманието се насочва към различни литературни видове, зараждат се нови или пък старите напълно променят своя облик. Това оказва съществено влияние и за облика на самия литературен род, към който принадлежат литературните видове. Така например с оформянето на романа като господстващ литературен вид съществено се променя представата за епоса. В наше време подчертано е вниманието към документалните видове, към есеистичната проза и пр. Това също има важно значение за епоса и за характера на цялата литература. Интересът към един или друг литера-

турен вид може да бъде и временно явление, свързано със случайни причини — например в наши дни се активизира епиграмотворчеството. В това отношение често пъти влияе и примерът на някои творци, техният авторитет. Много разнообразни фактори, свързани с общата целеустременост на едно или друго общество, с неговия оптимизъм или песимизъм влияят за насочване към елегични или оданчни литературни видове. При литературните направления романтизъм и символизъм подчертано е предпочитанието към литературните видове елегия и балада. Несъмнена е зависимостта и връзката с редица обществени, класови, идеологически, общокултурни и национални условия, която не се проявява пряко, но в една или друга степен намира израз във вкусовете и предпочитанията. За пролетарската поезия, от друга страна, са характерни литературните видове с революционни, борчески, оптимистични тенденции, както и елегични видове на социална основа, изразяващи съчувствие към бедстващите трудещи се. Различията в това отношение често се проявяват в различни варианти, в своеобразието на една или друга трансформация. На национална основа в зависимост от народностните психически особености, фолклорните завоевания и насоки, както и от историческата съдба на един или друг народ изпъкват предпочитания към някои литературни видове или техни метаморфозни изяви. Например в нашата литература е почти напълно непознат литературният вид трагедия, който отразява сложни драматични конфликти, изпълнени с резки стълкновения, нещастия, страдания, при монументалност на характерите и проявяванията, при определено философско светоусещане и разбиране за човешката участ. Разбира се, в това отношение значение има и спецификата на талантите, които работят в едни или други литературни родове, но появата им също в една или друга степен е обусловена от обществената необходимост и от конкретните условия. И в тази насока точни определения не могат да се направят, тъй като осъществяванията са сложни и безкрайно разнообразни.

Всяко отделно произведение има различна постройка, която е свързана неразривно със съдържанието, защото се оформя в сложно единство от идейно-смислови връзки, целенасочени и организирани в едно централно звено от образи и идеи. Не само при техническото изграждане, но и при цялостното оформление на творбата писателите използват извънредно разнообразни форми и способности. Ако проследим, макар и бегло, литературата от нейното възникване до днес, ще видим неизчислим брой различни построения, зависещи и от епохата, от интелектуално-културното равнище, от творческия опит, от търсенията на художниците, от индивидуалния им замисъл, от жизнения материал, който разработват, от жанровите особености, от стила, влиянията и пр. Въпреки голямото разнообразие съществуват основни форми, които обхващат същественото за някои категории литературни произведения и по-специално за структурата на тези произведения. Различните индивидуални търсения, колкото и смели да са, винаги се подчиняват на определени принципи на тъкуване и изграждане — иначе няма да се постигне литературно произведение; съществува установено както за облика на отделните литературни произведения, така и за качествата на определена жанрова форма. Всяка талантива, ценна литературна творба, както и всяка структура изобщо е диалектично сложно единство от установено, традиционно, познато, от една страна, и от оригинално, ново, творчески открито — от друга страна.

Структурата може да се диференцира от три основни аспекта: методологически, историко-литературен и жанрово-композиционен. От методоло-

тическо гледище диференциацията е най-обща; тя засяга различните форми независимо от жанровата им определеност, независимо от развитието през различни епохи. Явно е, че подобна диференциация има относителен характер. Само тя не може да ни обясни особеностите на различните литературни творби. Диференциацията от историко-литературно гледище ни показва как са се изменили разнообразните литературни форми при различни общественно-културни условия, при различни вкусове или съдържателни особености в литературата. Този вид диференциация също не може да се откъсне от жанровото различие и от общите установени принципи на творческото изграждане. От друга страна, и жанрово-композиционното оформяне е неразривно свързано с творческия метод и с литературните направления, както и с общите установки на изграждането. Така че съвсем очевидна е тясната зависимост на трите основни типа диференциация, които само условно може да се набелязват като отделни.

Диференциацията, която се набелязва от основно методологическо гледище, е универсална. При нея различието е във връзка с различни страни, особености на литературните произведения, при които се наблюдават различни и противоположни решения.

Универсалното диференциране е във връзка с различни особености. То може да се извърши с оглед на идейността и тематиката. При тази категоризация се оформят различни групи, отнасящи се до почти всички литературни видове: политически, социални, философски, етични, патриотични, религиозни (и антирелигиозни), битови, психологически, пейзажни, интимни, любовни и др. Несъмнено разграничаването в този случай е много условно. Най-често се наблюдават смесени по концепция и тематика произведения. Групата на пейзажните стихотворения съпада с лирическият вид „пейзажно стихотворение“, оформен по тематичен показател, затова този литературен вид не може да бъде категоризиран по-сложно — в отделни случаи обаче е възможно вмъкването на социални, патриотични, философски и др. концепции и в типично пейзажни творби. Също така и групата на интимните произведения не се среща при всички литературни видове — например при сатиричните стихотворения, басните, трагедиите и др. Произведения с действителни религиозни мотиви не се наблюдават при хумористичните видове; обратното — антирелигиозните мотиви са най-често застъпени именно при тях.

Очертават се няколко контрастни двойки. Ще се спрем на основните от тях.

Хумористични и нехумористични произведения. В тях преобладава някоя от степените и формите на естетическата категория комично. В много от нехумористичните творби има елементи на комично. В литературната диференциация има литературни видове, които винаги са само хумористични: комедия, фарс, водевил, мюзикъл, епиграма, сатирично и хумористично стихотворение, памфлет, фейлетон. Има и литературни видове, които винаги са нехумористични: трагедия, елегия, ода, балада, епопея. Най-после — останалите литературни видове се проявяват двустранно: и като хумористични, и като нехумористични. В това отношение особено характерна е епитафията, при която са се очертали две напълно самостоятелни лирически категории. Постоянно нехумористичните видове могат да се пародират, но пародирането им отнема специфичните видови белези: одата-пародия или елегията-пародия вече не са ода и елегия, а са хумористични стихотворения. Видовете, които се проявяват двустранно — като нехумористични и хумористични — са подходящи за пародиране с оглед на основното си проявление (нехумористичното). Хумористичните произведения в редки случаи също могат да се пародират, като се осмива стилът им

или конструкцията, или подходът и позицията на автора. При подобно пародиране се получава втори хумористичен пласт, пародийно специфичен.

Документални и недokumentални произведения. Типични за художествената литература са недokumentалните произведения. Документалните са преход към публицистиката (с това определение не се изключва възможността да се създават блестящи образци с ярки художествени достойнства на документална основа). Тракуване с документалност се осъществява преди всичко в епоса, при който има относително най-голяма естественост при повествованието, най-голяма аналогия с жизненото (поради съчетаването на авторска реч и диалог на героите). Л. Н. Толстой пише в дневника си (от 3.1. 1863 г.): „Епическият род ми изглежда единствено естествен.“ Несъмнено това изказване е основателно.

Документално изложение се използва, макар и по-рядко, в драмата, където липсват самостоятелни документални видове. Основните епически видове — разказ, повест и роман — могат да бъдат не само недokumentални, но и документални. Много от кратките очерци са документални разкази. Повестта и романът преминават в документални форми при романизираната биография, както и при автобиографичните повести (например „Детство, юношество, младост“ от Л. Н. Толстой). Документалността е почти невъзможна в стихотворните произведения (лирически, лиро-епически и драматически), където условността на техническото ритмично-интонационно изграждане е в противоречие с облика на диалога, има подчертана емоционалност и лаконична експресивност на езиковите форми (някои агитки и „репортажни“ стихотворения възникват на документална основа, но ако те са действителни поетически творби, в същност са твърде отдалечени от жизнения първообраз и са творчески преобразени). Както при лириката, така и при останалите родове несъмнено много творби имат пряка жизнена подкладка, но те не се третират като документални творби — щом няма точни означения, имена и конкретни детайли.

В поезията се срещат творби, описващи отделни прояви на действителни лица, но само най-общото очертаване е недостатъчно, за да се говори за документалност (например „Карл Либкнехт“ и „Роза Люксембург“ от Хр. Смирненски). Несъмнено е, че в това отношение границите между документалните и недokumentалните творби не са стриктни.

Самостоятелни (монофункционални) и несамостоятелни (бифункционални) литературни родове. Под това общо и не съвсем ясно определение се разбира диференциация на такива литературни родове, които не са насочени пряко към други изкуства, както и обратно. Тук преди всичко се отнася драмата с всички свои видове, която е неразривно свързана с театър. При извършваните традиционни класификации сценарият или не се разглежда изобщо, или се представя като литературен вид на епоса. В същност сценарият има всички особености на постепенно оформящ се литературен род — несамостоятелен — аналогичен по несамостоятелността си на драмата. Поради спецификата на киното и поради сравнително ранното му съществуване като изкуство разновидностите на различните жанрови форми при сценария не са се очертали пълно в категорично оформени видове, но техните наученки личат ясно. Има сценарии, които са в ред отношения аналогични на комедиите, приказките, легендите, новелите (тези термини се употребяват), трагедиите, романите, водевилите и дори на епопеите, баладите и поемите — подобно проявление има не само при екранизация на литературни творби. Не може обаче предварително да се каже как ще се развият по-нататък тези форми и дали ще се очертаят в цялостни проявления.

Стенични и астенични произведения. С оглед на емоционалността — бодра, радостна или тъжна — се очертават стенични и астенични видове. Към първия тип спадат одата, героичната песен, епиграмата, хумористичното стихотворение, сатиричното стихотворение, комедията, водевилът, фарсът, мюзикълът, скечът, както и различните пародии. Към втория тип — елегията, трагедията, баладата. Останалите видове са смесени — епитафията, пейзажното стихотворение, разказът, повестта, романът, епопеята, очеркът, пътеписът, мемоарите, обикновената драма и др. Те могат да съдържат разнородни емоционални елементи и освен това — могат да се проявяват с преобладаване на стеничното или астеничното начало.

Литературният лирически вид епитафия се среща в две разновидности: а) сериозно, тъжно, надгробно стихотворение; б) хумористична пародия — близка до епиграмата.

Сюжетни и безсюжетни произведения. Признакът на сюжетността има важно значение за облика на структурата в литературните творби. Преобладаващият брой литературни произведения имат сюжет — това са повечето от белетристичните творби, повечето от драматичните творби и част от лиро-епическите творби. Към безсюжетните произведения спадат лирическите произведения — наистина в някои от тях има случки, действия, прояви, но това не е сюжет в истинския смисъл на думата, а са само частични сюжетни елементи. Ако има сюжет творбата, тя вече е лиро-епическа. От лиро-епическите творби пък безсюжетни са част от баладите и лирическите поеми. Безсюжетна структура имат също така импресиите, есетата, стихотворенията в проза и до известна степен — някои пътеписи, очерци, фейлетони и репортажи с художествено значение. Правят се опити за безсюжетни белетристични и драматични творби — най-често с лирически елементи. При безсюжетните произведения има много по-големи прилики в основните форми на изграждане, макар че детайлното оформяне и тук е безкрайно разнообразно. Още по-съществено е различието при сюжетните творби, където има по-голяма действена разгърнатост, повече нюанси, повече преходи, повече творчески комбинации.

Стихотворни и нестихотворни произведения. Тук различието е до голяма степен във връзка с жанровата определеност на творбата. Често има съвпадане и с другия разграничаващ признак, който посочихме — сюжетността. Но има и нещо специфично. Вярно е например, че повечето стихотворни творби имат безсюжетна структура (особено лирическите), обаче има и сюжетни стихотворни творби от най-различен жанров тип — поеми, драми, дори романи. Несъмнено ритмичността, стихотворната метрика играе важна роля за особения облик на структурата, без самата тя да спада към нея и без да я изчерпва. Тук важно е съчетанието с други елементи.

Като имаме пред вид диференциацията на самостоятелните и несамостоятелните литературни родове и на стихотворните и нестихотворните произведения, един от възможните варианти на класификацията би могъл да получи следния вид:

I. Самостоятелни (монофункционални) родове

1. Поезия, състояща се от два клона:

- а) лирика
- б) лиро-епос

2. Художествена проза

II. Несамостоятелни (бифункционални) родове

1. Драма
2. Сценарий (ненапълно оформен)

Може би подобна класификация ще бъде направена при едно евентуално по-категорично оформяне на литературния сценарий като самостоятелен род, както и при по-изявеното му отделяне от киното, с по-голяма относителна независимост, каквато има драмата. Нужно е още сценариите да се издават като самостоятелни творби, каквито в същност те са. От друга страна, сценариите — поне засега — носят белезите и на синтезирани творби — епико-драматични. Разглеждането на тяхната същност би могло да бъде предмет на специално внимание във връзка с ред технически особености на кинопроизводството, чиято специфика все още се смята далеч от особеностите на художествената литература.

Терминът „поезия“ е много неопределен. Той се употребява в тесен смисъл (идентичен на лирика) и в широк (идентичен на лирика и епос). Правени са и опити да се отнесе само към стихотворната реч (лирика и лиро-епос), което считам за най-уместно. Тук единственото затруднение е свързано с обстоятелството, че има и драматични творби в стихове. Но неудобно би било, ако при едно по-строга диференциране и при несамостоятелния тип на художествено интерпретиране (драмата) се въведе род „поезия“, като се има пред вид само формалният признак на стихотворната техника и реч.

Освен това традиционното категоризиране на лирика, епос и драма (и допълнително — лиро-епос) е така утвърдено, че поне засега е трудно да се правят изменения в него.

Статични и динамични произведения. И при това разделение наблюдаваме близост с разделението по признака на сюжетността, но няма пълно съвпадане. Безсюжетните творби също могат да бъдат динамични, макар че това качество е по-присъщо на сюжетните творби. Статичност в истинския смисъл на думата обаче имаме винаги само при безсюжетните творби — не се наблюдава разнообразие на действието, няма силно напрегнато движение, няма резки преходи, промени, противоречиви разкривания. При сюжетността се описват картини, изразяват се настроения, които не се променят рязко. Най-пълнен израз на статичната структура е емоционалният намек, осъществен монофонично (разкриват се преживявания на един човек), без сложна обогрелост се изразяват състояния, отношение към нещо, впечатление. Понятието статичност най-често се схваща в отрицателен смисъл. Тук обаче то се употребява различно — имаме пред вид особена форма на изграждане, която може и да е сполучлива. Статичността е отрицателно качество, когато се получава несъответствие, противоречие между творческия материал — ако той по облик изисква динамична структура, а осъществяването е в статична структура. В този случай формата спъва, ограничава, скована.

Интересна форма на статична структура е камерната композиция. При нея в преобладаващите случаи (особено в драматичните творби) има сюжетност, осъществена чрез малък брой действащи лица, в определен тесен кръг, най-често в домашна среда, интимен бит. Камерната композиция е особена преходна степен между статичната и динамичната структура, с повече елементи на статичност (разбира се, така е в най-типичните случаи, а разнообразието показва различни решения).

Статична структура се използва в много произведения, изградени в есестично-асоциативен или импресиивен план, с психологически анализи, които не показват сложно вътрешно развитие и изменение.

При динамичността, обратно, има богато въображение, различни и рязко сменящи се картини, пъстра гама от цветове, форми и светлини, повече действие, повече лица, които сблъскват стремежите и домогванията си. Най-пълнен израз на динамичността е полифоничното изграждане — наблюдавано обикновено в големи художествени произведения, в които се рисуват крупни

събития, с участието на много герои, с преплитане на много съдби, с разгръщане на няколко действени сюжетни линии. Разбира се, динамичността може да се изрази и на по-тясна плоскост — именно динамично може да е предадено чувството на твореца.

Класическа или строга и свободна структура. Терминът „класическа“ е твърде условен, той включва в себе си много елементи, често разнопосочни, не създава впечатление за нещо определено. Имаме пред вид такава структура, при която авторът се придържа към установени, известни и общоприети композиционни норми; налага се утвърденото, традиционното. Не се търсят ефекти, странни форми на изграждане — очертанията са ясни и определени. Ала проявленията са различни — в някои случаи наблюдаваме много тясно придържане към традиционното, без то да се съчетава с оригиналното и новото, липсват самостоятелни творчески решения. В такъв случай класическата структура е закостеняла, консервативна, отживяваща. Сполучливи и убедителни са тези примери, където авторът постига класическа структура с въвеждане на нови конструктивни елементи, съобразно своя замисъл, индивидуалните си качества, новия облик на съвременната епоха.

Пълна противоположност е свободната структура, при която се използват свършено нови форми, непознати досега; разбира се, щом имаме работа с действително литературно произведение, и при подобно изграждане авторът се подчинява на известни общоприети принципи, които лежат в основата на литературата изобщо, тъй като тя е човешка дейност. Ако авторът направи опит да се откаже от всякакви норми, ако не се съобрази с основните принципи на литературното изграждане поне в минимална степен, той няма да постигне добри успехи; структурата ще бъде маниерна, произволна, екстравагантна или пък нестройна, съдържаща различни необединени елементи; в други случаи може да се оформи много словна структура (плеоназъм) или най-после — пълният израз на тези отрицателни крайности — стихийната структура. Разбира се, свободната структура не бива да се схваща само в отрицателен смисъл, тя е нещо много положително, когато е основана на съдържателни революционно-новаторски търсения, които не са формални фокуси, свързани с външни похвати, а са дълбоко обусловени от съдържанието и третирания материал — както е в оригиналната поезия на Маяковски. Особен тип свободна структура е условно назоваваната от някои автори мозаична композиция — при нея различни компоненти, носещи особености на различни типове изкуство, се обединяват в едно цяло. В произведения, изградени по такъв начин, има пъстрота, блясък и разнообразие, елементи на лириката, епоса и драмата се съчетават с естрадни и музикални елементи. В някои случаи съчетанието е още по-сложно, като се използват и форми на киното.

Подразделение на класическата структура са специалните случаи, при които има архитектурно изграждане. Симетричността, пропорционалността, паралелът тук често се оформят строго, понякога дори геометрично определено. В подобни примери е важно да се постигне единство с третирания материал, като рамките на структурата не бива да потискат, не бива да са в разрез с материала. Конструкцията може предварително да бъде обмислена като преднамерена схема, като твърда рамка, в която не може да се вмести живото, подвижно, пластично, разнообразно, безкрайно изплъзващо се съчетание от образи, отношения, описания. Разбира се, подобни особености може да се наблюдават и в творби, които са далеч от класическата форма на изграждане.

Най-пълнен израз на класическа структура е тази, при която са осъществени установените още в древността три единства — на място, време и действие. В подобни случаи има най-пълна съсредоточеност.

Бедна и богата структура. Често се говори за простота в подхода при изграждането на литературните творби. В случая това понятие не бива да се отъждествява с понятието бедност. Напротив, има много великолепни примери на съдържателна художествена простота, при които наблюдаваме богатство на структурата. Става въпрос за художествено изграждане, при което няма прекалена самоцелна пищност на формите и средствата, а е постигната дълбочина и яркост на изразителността, на вътрешния облик. В такъв случай художествено простата структура не означава опростяване и бедност на похватите и способите. Въпреки външното подобие трябва да правим разлика между простота и оскъдност на изразните средства и на цялостното изграждане. Художествено простата структура е богата и пълноценна. Но има и композиция, която е сложна; сюжетът е много разнообразен и заплетен, употребяват се особени условни особености, сложни изразни средства и ритмични форми, пресичат се няколко основни линии на повествование и все пак е постигнато убедително съответствие с основната насоченост, проблематика, атмосфера. Такава композиция също не може да се отрече, тя също е богата. В литературата винаги е имало и единият, и другият тип от тези основни форми в безброй различни модификации. Неприемлива е изкуствената усложненост, която прикрива бедност на структурата, при нея се използват външно ярки способности на постройката, без да се съчетават с яркост на съдържанието, тъй като те са външно ефективни. Неприемлива е всяка изкуственост изобщо, която личи; тъй като в изграждането винаги има елемент на условност, но той трябва да бъде постигнат така, че да изглежда като естествен, засилващ илюзията за подобие на жизненост. Непълноценно е това изкуство, при което личи изкуственост и преднамереност на изграждането.

В развитието на литературата няма тенденции към опростяване или усложняване на структурата, а има тенденция към нейното все по-голямо обогатяване, с пълноценна мотивировка, с нови способности, които са интелектуално по-извисени и емоционално по-наситени. Тук несъмнено по косвен път се отразява благоприятно общият напредък на науката, културата и изкуството, както и конкретното светосъществуване на хората от всеки етап на прогресивното развитие.

Това са само някои основни типове структури, набелязани най-общо и условно, тъй като конкретното им характеризирание не е възможно без анализиране жанровите форми в тяхното богатство и разнообразие. Без специфичните жанрови особености описаните типове структура са абстракция, те добиват кръв и плът само в конкретно жанрово проявление.

При очертаване на конкретните двойки се вземат под внимание различни особености: съдържателни, емоционално-тонални, структурни и др.

Диференциация може да се направи и според предназначението за различни възрасти: литература за деца и литература за възрастни. Тези две категории имат типични разграничителни отличия и се проявяват в много отношения самостоятелно.

*

Диференциацията на литературните родове и видове ни разкрива и ред частни аспекти, които също трябва да се вземат пред вид.

Ето някои от тях:

1. Има литературни видове, които се срещат само в един род, и други, които се срещат в два рода (лирика и епос или лиро-епос и епос). От втория тип са:

басните (в стихове — лиро-епос и в немерена реч — епос), идиллията (също; освен това стихотворните идиллии могат да бъдат и лирически творби), поеми (освен стихотворните има и поеми в проза — епос), роман (има и в стихове — лиро-епос), епопея (освен лиро-епическа, има и роман-епопея), ода, балада (последните два вида могат да бъдат лирически и лиро-епически).

2. Има литературни видове, при които определено се проявява и де а л и з а ц и я: идиллия, ода, героична песен, епитафия (с елегичен елемент), епопея, легенда. Те до известна степен се очертават като контрастни на други видове, при които се характеризира сатирично и иронично — това са всички хумористични видове, за които вече говорихме. В някои творби — например приказките — идеализацията често е съчетана с отрицателно характеризирани със сатирични елементи. Отделни способности на идеализацията може да има във всички нехумористични видове, особено в лириката — например любовната лирика, пейзажната лирика и др.

В отделни литературни видове задължително се проявява фантастичното като способ, подход и образност: вълшебни приказки, митове, балади, легенди, предания.

В тях наблюдаваме обикновено и хиперболизация, способ, който се среща почти винаги в одата и епопеята.

3. Има литературни видове, които едновременно са и творчески подход: гротеска, виц, памфлет, сатира, идиллия, импресия — всички те са епически видове, но наред с това гротескови, памфлетни, сатирични, идиллични и импресивни творби може да се създават и в другите литературни родове. Специално в лириката се очертава и литературен вид сатирично стихотворение. В драмата също така има изцяло сатирични драми, макар че там обикновено те не се класифицират самостоятелно, а се причисляват към обикновената драма или комедията (което е твърде условно).

Сентенциите (афоризми и парадокси) са както самостоятелни завършени творби, спадащи към отделен литературен вид — епически, така също и откъси от по-големи произведения, а освен това те са свързани и с подход, показващ философска трактовка (особено изпъква подходът на парадоксалното интерпретиране).

Визът е епически вид, близък на анекдота, но едновременно той е и средство за създаване на комично впечатление в много литературни видове — с неочакваност, изненада, остроумие и находчивост.

4. При традиционното разделение на видовете в трите рода лирика, епос, драма (и допълнителен — лиро-епос) се излиза от различни и разнородни принципи на класифициране. Те отчасти са съобразени със спецификата на един или друг род. При лириката и драмата основна роля при очертаване на видовете играе емоционалността и тоналността. При епоса, където има по-големи различия в обема, на пръв план като разделителен принцип изпъква съдържателният обхват (за разказ, повест и роман); освен това — гледната точка на автора и документалният и недокументален облик; и най-после — своеобразието на тематиката. Има драматични творби, в които се предават спомени (драматизирани са и някои белетристични мемоарни произведения), но никой не определя мемоарен драматичен вид (причината е и в липсата на авторска реч, както и в условността на сценичното изграждане, при което документалността неминуемо се нарушава — поне отчасти).

Най-неопределени са принципите при лиро-епоса. При него изпъкват различни по същност видове, обединени само от общата форма и различаващи се от лириката (епопея, поема, роман в стихове, балада, басня).

5. Някои от литературните видове имат основно значение. Те се проявяват още от древността и са запазили устойчивостта си до наши дни, въпреки

че са се променили съществено: разказ, повест, трагедия, комедия, поема, ода и др. Най-значителният по въздействие литературен вид от началото на миналия век до днес — романът — има наченки също така от древността, но се е оформил цялостно по-късно — през средновековието. Наред с основните видове има и допълнителни, с временно значение. Те се изменят много по-съществено, често са с краткотрайно съществуване. Такъв облик имат лирическите видове на рицарската поезия — алба, канцона, сирвента и др., — които са нещо средно между литературни видове и подразделения на видовете, по-специално на одата и елегията. Второстепенни по значение видове са драматическите форми водевил, фарс, скеч, мюзикъл, едноактна пиеса и др. Средновековните драматични форми мистерия и миракъл също са сложен преход между литературен вид и подразделения на вида.

Освен основните форми, които набелязваме, има неизчислим брой отсенки, нюанси, своеобразни проявления, изключения с различни гледни точки, които трябва да се преценят конкретно. Ако се пренебрегнат, може да се стигне до схематично представяне на жанровите форми. Винаги при обобщенията като подтекст, като уговорка трябва да се чувствава и наличието на допълнителни съображения, мисли, подбуди, аспекти. При класификацията на художествената литература както при граматичните правила на ред езици, изключенията са много повече от нормите.

Проблемите на литературния жанр и на жанровите форми са разнообразни и сложни. Те са свързани с много други въпроси на художественото майсторство, на литературната форма, а също и на съдържанието. Важно изискване към нашата съвремена литература е да бъде тя разнообразна и богата както по концепции, така и по структурни особености. Социалистическият реализъм не насочва към еднолинейно развитие на нашата литература, а предполага разнообразие на стилове и форми, на жанрови проявления. В това отношение опитът на класиците може да бъде поучителен. Разнообразието на жанровите форми в миналото е една от предпоставките за художествено извисяване, за възможността да се пресъздаде правдиво и ярко действителността. То обаче не може механично да се пренася към днешната ни литература. Нужен е нов подход, нужни са нови пътища и способности. Новаторските търсения на писателите ни са насочени към стремежа да се обогати идейно-съдържателно литературата ни и същевременно да се разнообрази тя да се постигне оригинално художествено осъществяване. Нужно е да се търсят и въвеждат нови нюанси в съществуващите и утвърдени литературни видове, нужно е също така да се изграждат по пътя на синтезирането нови, неповторими по облик форми. Недопустимо е пренебрегването и подценяването на някои литературни видове техни подразделения. Пълноценни са тези творчески търсения, които възникват на жизнена основа, които са резултат на дълбоко свързване с обществения живот, с духа на нашата епоха. Самоделните експерименти и маниерни литературни прояви може да имат временен ефект и не постигат трайно въздействие. Истински велико е сама правдивото жизнено и идейно целенасочено изкуство, което отразява живота на народа, утвърждава прогресивните стремежи, вдъхновените пориви към светлина и напредък.